

14. Маршалл А. Принципы экономической науки. – В 3-х т. / А. Маршалл : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 414 с.
15. Милль Дж. С. Основы политической экономии / Дж. Милль. – М. : Прогресс, 1980. – Т. 1. – 495 с.
16. Петти В. Экономические и статистические работы / В. Петти. – М. [Б. и], 1970. – С. 82.
17. Петти В. Трактат о налогах и сборах / В. Петти. – М. : Ось-89, 1997. – 112 с.
18. Платон. держава / Платон; пер. з давньогре. та комент. Д. Коваль. – К. : Основи, 2000. – 355 с.
19. Рикардо Д. Сочинения: Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. – М. : Госполитиздат, 1955. – Т. 1. – 360 с.
20. Симкина Л. Г. Человеческий капитал в инновационной экономике : дис. д-ра эконом. наук. : спец. 08.00.01 экономическая теория / Симкина Л. Г. – СПб. : 2000. – 349 с.
21. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов – в 3 кн. / А. Смит. – М. : Наука, 1993. – Т. 1. – 572 с.
22. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
23. Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда / С. Г. Струмилин. – М. : Наука, 1982. – 472 с.
24. Фишер С. Экономика / Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. ; пер. с англ. со 2-го изд. – М. : Дело, 1998. – 864 с.
25. Чухно А. А. Сучасні економічні теорії : підручник / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко; за ред. А. А. Чухно. – К. : Знання, 2007. – 878 с.

Summary. The process of formation of human capital theory and noted the views of different economic schools on the interpretation of human capital in chronological order.

Key words: human capital, intellectual abilities, skills.

УДК 331.101.2

Шаульська Л.В.,

д.е.н., професор

Донецького національного університету,

м. Вінниця

Панькова А.Д.,

аспірантка

Інституту економіки промисловості НАН України,

м. Київ

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЦІННОСТІ ТА ПРЕСТИЖУ ПРАЦІ

Обґрунтовано необхідність підвищення цінності людини праці та праці. Визначено перешкоди на шляху модернізації сфери праці у становленні та розвитку людства. Запропоновано напрями підвищення соціальної відповідальності в системі трудових відносин.

Ключові слова: праця, людина праці, цінність праці, суспільні відносини, соціальна відповідальність, трудова сфера.

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах праця втратила для більшості працівників цінність і перетворилася лише на інструмент отримання певних матеріальних благ. Для молоді стає популярним наслідування та копіювання так званих «успішних» людей, у яких робота займає досить скромне місце у житті, через що розуміння «успіху» та його досягнення зазнає значних змін у свідомості людей, а показник добробуту кожної людини не завжди співвідноситься з результатами її праці.

Така тенденція є досить небезпечною для суспільства, адже саме діяльність людини у праці стає невід'ємною рисою особистості – запорукою її подальшого розвитку та прогресу у світі в цілому, бо справжня цінність людини визначається не багатством, походженням чи посадою, а цінністю внутрішніх здібностей: чесністю, справедливістю, відповідальністю та працелюбством. Навіть у працях українського філософа Г. Сковороди зазначена особлива роль праці у життєдіяльності людини. Філософ визначав, що «людина, створюючи матеріальні й духовні цінності, неодмінно повинна здобути те, чого прагне. Праця – життєутверджуюча основа, не тільки фізична, а й розумова (духовна) діяльність, сутність яких визначається природними ознаками. Вона – визначальна характеристика і показник добробуту кожної людини. Її результат – продукт споживання, але найбільша насолода – процес, протягом якого ми розкриваємося і самостверджуємося як особистість!» [1].

Постановка проблеми. Відсутність високої продуктивності праці, інноваційної та трудової активності, прагнення до успіху без трудових зусиль закріплюють умови безвідповідальності, сприяють укоріненню тіньових відносин у трудовій сфері, що, в свою чергу, перешкоджає становленню соціально відповідальної особистості у суспільстві та позначається на її трудовій поведінці.

Суспільство і соціальні відносини при втраті цінності праці та працівника змінює його іншою цінністю. Член-кореспондент НАН України М. Шульга підкреслює, що відбулась орієнтація на життєвий успіх. У свою чергу, це обумовило зміну соціальної поведінки, коли стратегією людини стає, перш за все, кар'єрне зростання, досягнення високого соціального статусу, популярності, слави, навіть усупереч цінностям сім'ї, за рахунок інтенсифікації праці, відмови від відпочинку, а також нерідко через ігнорування моральних норм [2].

Мета статті – обґрунтувати необхідність зміни суспільних відносин на підвищення ролі, цінності і престижу праці і працівника.

Виклад основного матеріалу. Праця як визначальна форма життєдіяльності особистості і найважливіша сфера суспільного життя відіграє високу роль у формуванні та розвитку суспільства. Праця є предметом дослідження значної кількості наук: трудове право, економіка праці, психологія і соціологія праці, гігієна і охорона праці, ергономіка, соціологія праці тощо. Але жодна наука самостійно не компенсує переваги міждисциплінарного підходу.

Сфера праці впливає на всю систему суспільних відносин – на рівень зайнятості та безробіття, систему і характер соціальної відповідальності, продуктивність і ефективність праці, а також на рівень та якість трудового життя. Несприятлива ситуація у трудовій сфері ініціює соціальну напругу, економічні та політичні кризи, знижує рівень конкурентоспроможності працівника, підприємства, країни. Вдосконалення системи відносин в сфері праці є вкрай важливим для сталого суспільного розвитку.

В сучасних наукових дослідженнях все менше увага приділяється термінологічному та змістовному значенню поняття «праця». Найбільш привабливим є поняття праці у широкому розумінні.

Так, у «Філософському енциклопедичному словнику» праця визначається як «цілеспрямована діяльність людини, в процесі якої він за допомогою знарядь праці впливає на природу і використовує її з метою створення предметів, необхідних для задоволення своїх потреб» [3].

Але не втрачають своєї актуальності погляди на природу праці К. Маркса, які не тільки заклали основу сучасного розуміння трудової діяльності, а й стали фундаментом для розвитку вітчизняних уявлень про людську діяльність у більш широкому плані. Праця за відомою характеристикою К. Маркса – це загальна умова, «перша

передумова всякого людського існування», а відповідно, і всякого існування суспільства. Праця стає необхідним чинником суспільного прогресу, однією з його головних рушійних сил. В цілому основні положення К. Маркса зводяться до наступного:

- праця – це цілеспрямована діяльність;
- праця носить предметний характер;
- праця (як діяльність) матеріалізується в предметі праці, з форми діяльності праця переходить в форму буття, в форму предмета; змінюючи предмет, праця змінює свою власну форму, тобто перетворює самого працівника (людину);
- праця носить суспільний характер [4].

Якщо взяти в якості критеріїв розвитку уявлень про працю, уявлення про відповідність вкладу людини в загальну користь благ, одержуваних даною людиною (працівником), то умовно можна виділити наступні основні етапи у розвитку уявлень про працю, які мають спільні риси з розвитком самого людства.

Праця виступає як необхідність виживання людини в природних умовах. Колективна праця створила людину як носія особливої колективної свідомості. Почуття власної гідності конкретного індивіда визначалося його ефективною участю у спільній праці. Праця на такому етапі розвитку людства залишалася простою і зрозумілою, а уявлення про справедливий винагороду носили в основному колективний і визнаний більшістю характер.

Праця також виявляється як обов'язок і обов'язок перед своєю громадою, а пізніше і перед суспільством. Через працю людина показує свою «корисність» окремому співтовариству і завдяки праці взагалі може розглядати себе як повноцінного члена даної соціальної системи. На цьому етапі розвитку уявлень про працю кожна конкретна людина (працівник) по-своєму розуміла свій борг перед людьми і відповідно по-своєму пишалась тим, що вона робить, чим вона корисна іншим людям. Зрозуміло, що уявлення про таку корисність були різними у лідерів і звичайних членів суспільства.

З розвитком суспільного виробництва праця все більше розглядається як виробнича і технологічна необхідність. Сам людина-працівник все більше стає чинником ефективного виробництва. Але кінцеві результати виробництва все більше віддалялися від самої людини-працівника і було вже складніше оцінити свій реальний внесок у загальну справу. Складніше стало для нього оцінити і блага (зарплату), на які він міг розраховувати. В підсумку працівникові все більше доводилося «довіряти» в цьому питанні роботодавцю та його службам, які «пояснювали» працівнику, на що він може претендувати в плані оцінки своєї праці. Почуття співпричетності до того чи іншого виробництва (підприємства) та почуття причетності до тих чи інших вироблених товарів все більше стає для працівника основою для його самореалізації та задоволеністю в праці. До цього можна додати соціально-психологічний клімат, який склався у конкретних трудових колективах працівників.

З розвитком демократизації суспільства праця все більше сприймається як соціально-економічна потреба, як умова статусу людини в суспільстві. Населення ряду країн стало більш освіченим у галузі економіки (у тому числі і завдяки поширенню ідей К. Маркса), тому вже з набагато більшим розумінням розглядало свій внесок у суспільний добробут і винагороду, одержувану за свою роботу. Саме тому в усіх цивілізованих країнах почалися страйки і виникли профспілкові рухи. Реальністю стала боротьба робітників за свої права. У підсумку західне суспільство досягло більш-менш справедливого стану, коли праця стала винагороджуватися залежно від трудомісткості, необхідного рівня кваліфікації працівників, а головне – від затребу-

ваності даної роботи для більшості населення. Ринкові відносини стали визначати і уявлення про «корисність» тієї чи іншої праці. Звідси сам статус людини в суспільстві та почуття власної гідності, а відповідно і почуття задоволеності від праці, стали визначатися заробітком, який був одержуваний за «корисну» для суспільства роботу.

Більш високий рівень розвитку суспільства обумовив перетворення праці в особистісну потребу й умову розвитку людини. Навіть у рамках «ринкового» уявлення про цінності праці деяких людей виникає внутрішній протест проти того, щоб оцінювати свій внесок у вироблені блага через затребуваність з боку більшості людей (з боку «ринку»). Наприклад, в ситуаціях, коли більшість населення орієнтоване на досить примітивну продукцію, деякі професіонали вже не можуть отримати задоволення від виробництва такої продукції. Виникає «відчуженість праці від працівника».

На думку К. Маркса, відчуження праці, при якому праця стає лише засобом для підтримки існування: продукти і сам процес праці набувають самостійного буття, незалежне від волі і планів людини. Тому в процесі праці робітник ставиться до своєї власної діяльності як до чогось чужого, що йому не належить, і тільки поза межами праці робітник не відчуває себе відірваним від самого себе. Відчужена праця пов'язана з відчуженням людини від себе як творчої особистості, від інших людей, від усього світу, який сприймається як чужий і ворожий. Відчужена праця руйнує креативні здібності людини (які можуть і повинні виявлятися саме в трудовій діяльності), тим самим руйнується особистість, а людина перетворюється на річ [4].

У такому разі тоді найважливішою умовою розвитку почуття власної гідності для людини стає праця, яка виконується відповідно до особистісних уявлень працівника про суспільну користь, що одночасно може істотно розходитися про це, з існуючими уявленнями суспільства. У тому випадку, коли реалізуються власні уявлення створюваного блага, працівник отримує можливість найбільш повноцінно реалізувати себе у праці.

Гостро постає питання не тільки щодо цінності праці, а й цінності і гідності самого працівника. Коли у людини несправедливо забирають більшу частину заробленого, одночасно її позбавляють можливості відчувати себе справжнім суб'єктом, господарем своєї праці, тоді виникає ситуація, що той хто чесно і ефективно працює – неадекватно оцінюється, порівняно з тим, хто навчився дорого продавати свою менш якісну працю або вміє нав'язувати власну значущість серед інших людей за допомогою різних маніпуляцій.

Успіхи України щодо становлення та розвитку соціальної відповідальності держави за стан трудової сфери, правову регламентацію трудових відносин, якість та ефективність державного управління в цьому напрямі незначні. Навіть станом на травень 2015 року не прийнято Трудовий кодекс.

Неврегульованість, відсутність правової регламентації дій суб'єктів сфери праці разом з новими ринковими відносинами обумовлюють зростання значної кількості проблем та перешкод, які виявляються у невідповідності потреб ринку праці, наявності певних категорій спеціалістів, небезпек для життя та здоров'я працюючих на виробництві, посиленні експлуатації робочої сили, неконкурентоспроможності українського працівника тощо.

Такий стан трудової сфери становить значну перешкоду не тільки у становленні засад соціальної відповідальності, а й у забезпеченні безпеки національних інтересів у цілому.

За результатами експертного опитування з соціальної відповідальності [5] при визначенні загроз національній безпеці значна частка експертів (58,9%) відзначила,

що саме недоліки соціально-трудової сфери, які визначаються десоціалізацією відносин у трудовій сфері, зниженням цінності праці, низькою якістю трудового життя, нерозвиненістю трудових компетенцій, є загрозою національної безпеки України. А за вагомістю ця загроза посіла друге місце серед визначених експертами.

Зміна ціннісних орієнтацій населення зі зміною соціальних умов життя спричинила втрату цінності самої праці та працівника. Відсутність раціональних моделей управління трудовою сферою та трудовим потенціалом країни призвела до десоціалізації відносин у трудовій сфері, низької якості трудового життя, нерозвиненості трудових компетенцій, які через недостатній рівень розвитку соціальної відповідальності в країні стають загрозою національної безпеки.

Міжнародний досвід засвідчує значущість у стратегіях розвитку підприємств людини праці. Стає заповітом у більшості компаній теза, що їх конкурентоспроможність залежить від конкурентоспроможності персоналу. Саме «людина праці» стає центром та направляючим вектором розвитку сфери праці та розвитку всього суспільства, виконуючі різноманітні соціальні, економічні функції. Ефективність розвитку економіки більшою мірою залежить від того, скільки коштів вкладено в людину, яка за допомогою праці удосконалює себе, виробництво та суспільство. «Людина праці» є найважливішим чинником економічного розвитку та економічного зростання.

В колі рис людини праці найбільш цінним є розвинені професійні здібності, висока працездатність, прагнення до збалансованості інтересів з роботодавцем, а головне відповідальність. В. Франкл підкреслював, що «бути людиною – це значить бути свідомим і відповідальним» [3].

Багато науковців, які досліджують проблеми відповідальності людини праці, дотримуються думки про те, що професійна відповідальність – не є сума різного плану відповідальностей, а має принципово нову якість, яка передбачає соціальну відповідальність за стан і напрямок змін у суспільстві [6].

Висновки. Сьогодні сфера праці набуває нового значення, бо може виступити тією рушійною силою, через яку кожна людина відчує себе відповідальною за вибір свого життя, результат своєї роботи, суспільство, світ. Байдужість до праці, досягнення «успіху» через неправомірні, безвідповідальні дії становлять нові загрози українському суспільству – починаючи з деградації самої людини, зміни цінностей життя, моральних норм і закінчуючи руйнуванням людського потенціалу та загостренням можливостей майбутнього розвитку країни на основі соціально відповідальних засад.

Список використаних джерел

1. Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – 531 с.
2. Шульга М.О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М.О. Шульга. – К.: ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф», 2011. – 448 с., с. 221
3. Философский энциклопедический словарь. – М., 2010. – С. 696.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.23. – С. 195.
5. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч, О.В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с., с.185
6. Муздыбаев К. Психология ответственности. – М., 1983.; Чавчавадзе Н.Э. Культура и ценности. – Тбилиси, 1988.

Summary. *The necessity of increasing the value of human labor and labor. Identified barriers to reform the world of work in the development of mankind. Directions increase social responsibility in the system of labor relations.*

Key words: *work, people work, the value of labor, social relations, social responsibility, labor issues.*